

УДК 94(477.83)«1909–1910»
DOI 10.24919/2519-058x.5.117188

Микола ГАЛІВ,
orcid.org/ 0000-0001-7068-3124
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) *halivm@yahoo.com*
Леся ХОМИЧ,
orcid.org/0000-0003-3262-7361
молодший науковий співробітник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) *lesyakhomych@ukr.net*

ЕТНОРЕЛІГІЙНИЙ КОНФЛІКТ У ШКОЛАХ БОРИСЛАВА 1909 – 1910 рр.: ВИТОКИ І НАСЛІДКИ*

У статті розкрито конфлікт, який спалахнув на етнорелігійному ґрунті у початкових школах Борислава в жовтні 1909 р. Його ініціатором виступив римо-католицький священик о. Т. Остромирський, котрий вимагав відсторонити учителів-євреїв від релігійних практик з учнями-християнами. Його виступ мало не призвів до конфлікту між польським (католицьким) та єврейським населенням Борислава. Показано неоднозначну роль у цій справі Дрогобицької окружної шкільної ради. Висвітлено ставлення вчителів до вимог римо-католицького катехита, зокрема керівника жіночої школи Стефана Коваліва.

Ключові слова: українсько-польсько-єврейські взаємини, Борислав, школи.
Літ. 14.

Mykola HALIV,
Ph D (Education), Associate Professor at the Department of History of Ukraine in Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) halivm@yahoo.com
Lesia HOMYCH,
junior research at Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) lesyakhomych@ukr.net

ETHNO-RELIGIOUS CONFLICT IN BORYSLAV'S SCHOOLS (1909 – 1910): CUMULS AND CONSEQUENCES

The conflict that broke out on the ethno-religious ground in the primary (male and female) five-class schools in Boryslav-town in October 1909 – March 1910 is analyzes in this article. The initiator of the conflict was the Roman-Catholic priest Fr. T. Ostromirsky, who demanded the removal of Jewish teachers from religious practices with Christian scholars. His speech, which was published in the press, almost did not lead to a conflict between the Polish (Catholic) and the Jewish population of Boryslav-town. The article reveals the ambiguous role of the Drohobych District School Council in these events. The activities of this Council were aimed at deepening the Polish-Catholic influence in the Boryslav's school, which was carried out by increasing the number of Catholic teachers (primarily Poles) in local educational institutions where Jewish pupils prevailed. These measures clearly demonstrate the pro-Polish nature of the activity of Drohobych District School Council in the early twentieth century. In addition, the attitude of Boryslav's teachers to the requirements of the Roman Catholic priest Fr. T. Ostromirsky, in particular, the head of the women's school in Boryslav Stefan Kovaliv, is highlighted in this article.

Key words: Ukrainian-Polish-Jewish relations, Boryslav, schools.
Ref. 14.

* Публікація містить результати досліджень, проведених у рамках виконання наукового проекту «Українсько-польсько-єврейські взаємини у Східній Галичині (перша половина XX ст.): історичний досвід, уроки для сучасності», що фінансується за рахунок коштів загального фонду Державного бюджету. ID:95861 29.08.2017 (176-1).

ЭТНОРЕЛИГИОЗНЫЙ КОНФЛИКТ В ШКОЛАХ БОРИСЛАВА 1909 – 1910 гг.: ИСТОКИ И ПОСЛЕДСТВИЯ

В статье раскрыто конфликт, вспыхнувший на этнорелигиозной почве в начальных школах Борислава в октябре 1909 г. Его инициатором выступил римско-католический священник о. Т. Остромирский, который требовал отстранить учителей-евреев от религиозных практик с учениками-христианами. Его выступление чуть было не привело к конфликту между польским (католическим) и еврейским населением Борислава. Показано неоднозначную роль в этом деле Дрогобычского окружного школьного совета. Освещены отношение учителей к требованиям римско-католического катехита, в частности руководителя женской школы Стефана Ковалива.

Ключевые слова: украинско-польско-еврейские отношения, Борислав, школы.

Лит. 14.

Постановка проблеми. Дослідження українсько-польсько-єврейських стосунків на теренах поліетнічної Східної Галичини у першій половині ХХ ст. потребує аналізу повсякденних аспектів життя зазначених національних спільнот, зокрема, у межах малих територіальних конгломератів, міст, містечок, сіл. Серед них увагу привертають ті поселення, які характеризувалися значним відсотком українців, поляків, євреїв серед населення. Одним з таких, безумовно, був Борислав кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., за яким на тривалий час закріпився топонім «Галицької Каліфорнії». Оскільки простором щоденного спілкування представників різних національних груп була не лише виробничо-промислова, але й культурно-освітня сфера, то нашу увагу привертає шкільництво Борислава початку ХХ ст., яке механічно поєднувало учнів і вчителів різного етнічного походження та віросповідання.

Аналіз останніх досліджень. Стан освіти Борислава зазначеного періоду висвітлено у працях краєзнавців П. Сов'яка [6], Р. Тарнавського [7], А. Гнатишина [3]. Нещодавно побачила світ стаття М. Галива, присвячена історії народного шкільництва у Бориславі впродовж ХІХ – початку ХХ ст. [2]. У ньому автор побіжно згадав про етнорелігійний конфлікт у школах цього поселення, що тривав у 1909 – 1910 навч. році. Польський дослідник Ф. Рендзінський розкрив діяльність школи фундації барона М. Гірша у Бориславі [14]. Окремі аспекти діяльності цього закладу висвітлено у працях М. Гелбера [13], В. Москалець [4]. Однак ретельного аналізу цього «макроконфлікту на мікрорівні» в історичній літературі наразі немає.

Мета статті – розкрити витоки, зміст і наслідки етнорелігійного конфлікту у школах Борислава 1909 – 1910 рр.

Виклад основного матеріалу. На початку ХХ ст. шкільництво Борислава, населення якого різко збільшувалося впродовж другої половини ХІХ ст., помітно відставало від демографічних процесів і не відповідало соціальним запитам місцевих мешканців. На той час там діяла лише одна державна початкова школа (коєдукаційна), а також приватна школа фундації барона М. Гірша для єврейських хлопців (1887 – 1907) [2, 51]. Бориславська місцева шкільна рада при підтримці громади прагнула утворення принаймні двох шкіл – жіночої і чоловічої. Цю ідею підтримувала й Дрогобицька окружна шкільна рада (далі – ОШР), яка зверталася з відповідними клопотаннями до Красвої шкільної ради (далі – КШР) у Львові. 17 травня 1897 р. КШР видала постанову про реорганізацію чотирикласної школи в Бориславі. Згідно з нею, вона поділялася на дві – чоловічу і жіночу, але їх структурний рівень не підносився. Обидві мали залишатися чотирикласними. Видатки на утримання шкіл покладалися на громаду та двірський маєток, а недобір мав покриватися з державного шкільного фонду [10, 27–28зв, 29–31]. Проте такому рішенню спротивилися

бориславська громада і двірський масток, які почали домагатися утворення в Бориславі шести-класної чоловічої і чотирикласної жіночої шкіл. Відтак чотирикласна мішана школа продовжувала існувати.

У лютому 1901 р. Бориславську чотирикласну мішану школу було перетворено на п'ятикласну мішану [10, 41–42зв]. Зауважимо, що на 1900 р. у школі працювали керівник Стефан Ковалів, сталі вчителі Констанція Фангор, Марія Алексієвич, Розалія Шуфтлер, надетатові вчителі Саломея Рехнер, Ернестина Гершдорфер, Спрінца Клейнберг, Дебора Клейнберг, Анна Фіхман [8, 515]. Зростання учнів підштовхувало шкільні власті до подальшої реорганізації школи. 14 травня 1908 р. Дрогобицька ОШР звернулася до КШР з пропозицією перетворити п'ятикласну мішану школу на дві шестикласні – чоловічу і жіночу. Своє прохання дрогобицькі чиновники аргументували, по-перше, великою фреквенцією учнів, яка на той час становила 858 хлопців і 1028 дівчат, по-друге, закриттям школи фундації барона М. Гірша, а відтак потребою навчати й її екс-учнів (247 хлопців), по-третє, неможливістю одному керівникові встежити за такою кількістю учнів і вчителів (21 особа, до яких приєдналися два педагоги із закритої єврейської школи), по-четверте, придбанням громадою Борислава обох шкільних будинків від фундації М. Гірша для потреб жіночої школи (8 навчальних кімнат, канцелярія і менші зали для навчання релігії дітей різних віросповідань), по-п'яте, уже три роки, як відділи хлопців і дівчат у п'ятому класі навчаються за програмою шостого класу народної школи [10, 45–45зв.].

Тож нарешті постановою КШР від 29 травня 1908 р. Бориславська мішана школа була реорганізована на п'ятикласну чоловічу і таку ж жіночу школи. Кожна школа отримала штат педагогів на 5 осіб (керівника і чотирьох сталих учителів), а катехити римо- та греко-католицький і вчитель «релігії ізраелітської» зобов'язувалися навчати дітей в обох школах [10, 60–61].

На 1909 р. у п'ятикласній чоловічій школі в Бориславі працювали керівник Євгеній Кнавер, тимчасові вчителі Петро Крайчик та Юліан Карпінський, надетатові – Броніслав Добровольський, Александр Петер, Мендель Гіммель, Йозеф Волянський, Брейн Шіфман, Елла Еттінгер, Спрінз Курнер. Педагогічний колектив п'ятикласної жіночої школи, яку очолював знаний педагог та письменник Стефан Ковалів, складався зі сталої вчительки Констанції Фангор, надетатових учителів Аделі Фіхман, Анни Фіхман, Сюзанни Розенблат, Сабіни Шнейдер, Гелене Шнейдер, Сари Брасілітен, Ядвіги Раруткевич, Хани Кухмеркер, Гонорати Седлакувни, Амалії Ротенберг, Леї Еттінгер. Катехитами в обох школах працювали ксьондз Тадеуш Остромирський (римо-католицький) та отець Юліан Адріанович (греко-католицький) [9, 630]. Як бачимо, серед учителів-українців та поляків виділялася значна частина учителів-євреїв. Жодних чвар на релігійній чи етнічній основі між членами педагогічних колективів цих шкіл джерелами не зафіксовано.

Лише восени 1909 р. почалися події, які виявили проблемні моменти культурного співжиття представників різних національностей та релігій в межах шкільних осередків. Конфлікт спалахнув на засіданні педагогічного колективу п'ятикласної чоловічої школи з ініціативи римо-католицького катехита о. Т. Остромирського. Як свідчить протокол засідання вчительського грона цієї школи від 7 жовтня 1909 р., педагоги обговорювали зміст навчання, теми уроків, карність учнів. Відтак слово взяв о. Т. Остромирський, зажадавши щоби молитви перед і після навчальних занять учні-християни відмовляли тільки під наглядом учителів католицького визнання. Цю думку катехит аргументував своїми спостереженнями, зауваживши, що в школі учні належно і докладно не відмовляють «пацержа», бо або додають, або опускають під час цієї обов'язкової релігійної практики прості співголоски чи ставлять хибний акцент на деякі слова, що нераз цілком змінює текст молитви. Шукаючи причини цього явища, катехит побачив проблему у тому, що учні відмовляють молитву під наглядом учителів мойсеєвого визнання. Промовець розумів, що, відповідно до шкільних приписів, кожна вчителька чи вчитель повинні добре знати текст молитви як римо-, так і греко-католицького обрядів. Однак, на думку о. Т. Остромирського, «хто чого з першої матері на висав, того не потрапить в житті нічим замінити», і «може бути тільки дилетантом, але ніколи фахівцем». Це стосується і відмовлення «пацержа», який «добре відмовити може тільки той, хто добре розуміє зміст окремих слів, якого огорне дух молитви». Відтак промовець наголосив, що «пані визнання мойсеєвого» не можуть добре відмовляти і навчити «пацержа», бо його не розуміють. А тому катехит вимагав щоби відтепер учителі-єврейки не відмовляли з

дітьми католицького «пацержа» як перед, так і після занять й просив директора школи та учителів-католиків самим відмовляти з дітьми приписані молитви.

Надалі о. Т. Остромирський заявив: «Метою і прагненням кожної школи повинно бути прищеплення в серцях дітей любові і належного шанування Бога-Творця. Зрозумілим є для кожного, хто знає психологію дітей, що діти узагальнюють окремі факти, а це природно мусить викликати настрій, наслідки якого є нераз сумні. Отож якщо дитина вже в перших початках свого розумового життя бачить паню визнання мойсеєвого, котра робить знак Хреста Святого або чує з вуст тієї ж пані такі слова як «Ісус, Марія» – слова для кожного католика найсвятіші, які вимовляють тільки з найглибшою шаную (бо проте і жиди замість вимовляти слово «Єгове» (Бог) вимовляють «Елахім» або «Адонаї»), – таке дитина бачачи і чуючи, починає те собі легковажити і меншу на неї звертати увагу. І доходить врешті до того, що така дитина поволі байдужіє до своєї релігії, хоч робить вправді знак Хреста Св[ятого] на собі, вимовляє слова «Ісус, Марія», але чинить те неохоче, з примусу, не з внутрішнього переконання. Те може допровадити до атеїзму, – маю на те докази. А відмовлення пацержа вчителями мойсеєвого визнання суперечить меті школи».

Директор школи визнав певну рацію катехита, зауваживши, що п. 9 «Регуламіну для шкіл народних» твердить: під час виконання релігійних практик дітьми за ними мають нагляд вчителі тільки відповідного релігійного визнання. А молитви перед і після уроків, на його думку, доцільно зарахувати до релігійних практик, «бо знак Хреста Св[ятого] і слово «Ісус», то є знамена, які відрізняють католика від некатолика». Попри це, конференція вчителів визнала себе некомпетентною в такій справі і вирішила звернутися до шкільних властей за роз'ясненням [11, 5зв.–7].

На цьому о. Т. Остромирський не заспокоївся й поставив такі ж вимоги перед директором і вчительським колективом п'ятикласної жіночої школи в Бориславі. 9 жовтня 1909 р. там відбулася «конференція грона вчительського», де катехит знову говорив про згубні наслідки, які виникають через відмовлення молитви з дітьми перед і після уроків «вчительками визнання мойсеєвого». Вкотре висловив думку про те, що дитина повинна вимовляти слова «Ісус» і «Марія» з найбільшою пошаною, однак бачачи, що ці слова промовляє вчителька іншого віровизнання, починає легковажити релігією, а це, на переконання о. Т. Остромирського, може бути приводом до появи атеїзму поміж тутешнім християнським населенням. Відтак катехит зажадав, аби в класах діти самі молилися, а класні керівнички («господині клас») мойсеєвого віровизнання виходили з класних кімнат під час молитви. Цікаво, що на цей раз зі своїм римо-католицьким колегою солідаризувався і греко-католицький катехит о. Ю. Адріанович [11, 14].

Проте саме в жіночій школі священики наразилися на певний опір з боку вчителів. Уже під час засідання педагогічного колективу 9 жовтня 1909 р. єврейка С. Розенблат заявила, що відсторонення її та колежанок від спільних молитов з дітьми матиме сумні наслідки, оскільки підірве повагу до «вчительки ізраелітки» в закладі загалом, а в класах особливо. На думку педагога, дитина-школяр ще не знає прірви, яка ділить обидва визнання, й допіру пізнає її у пізнішому житті. «Дитина не знає вчительки-християнки чи ізраелітки, вона знає тільки вчительку, в ній бачить свій ідеал. Виконання вищезгаданого розпорядження (про відсторонення вчителів-єврейок від молитов з учнями. – Авт.) збудить допіру в дітях неповагу до вчительки не її визнання», – заявила С. Розенблат. Водночас вона намагалася заперечити доцільність опертя на п. 9 Регуламіну, заявивши: щоденна молитва, яку відмовляють перед і після навчальних занять, не є релігійною практикою в стислому значенні цих слів, а лише початком і закінченням науки з Богом [11, 14зв.].

Директор школи С. Ковалів, мабуть, намагаючись розрядити ситуацію, оголосив, що бере на себе обов'язок відмовляння молитви з учнями перших класів. Проте й ця пропозиція зазнала заперечень з боку вчителів мойсеєвого визнання. Зокрема, Елла Етінгер також вказала на «згубні наслідки» реалізації вимог катехита. Вона пригадала колегам, що раніше о. Т. Остромирський уже заборонив педагогам-єврейкам провадити дітей до костелу, але вимагав, щоби у день богослужіння «вчительки визнання мойсеєвого» пильнували учнів. Наголосила й на тому, що вчителі-єврейки з повагою ставляться до релігійних почуттів учнів, оздоблюють вінцями образи святих, світять перед ними лампадки, молитву з дітьми у своїх класах відмовляють «дуже старано, бо своє люблять, а чуже дуже шанують». Відтак Е. Етінгер висловила прохання до о. катехита Т. Остромирського відмовитися від своїх вимог, пропонуючи йому якнайпильніше наглядати за

способом відмовляння молитви, і, зрештою, закликала не підривати поваги до вчительок, «бо ж її втрата буде шкодою для всієї школи» [11, 14зв.–15].

Проте катехит не відступив від свого бажання, але несподівано для себе отримав опонента в особі вчительки-католички Л. Кобакової. Вона твердо виступила проти вимог о. Т. Остромирського й наголосила, що «кинуто зерно незгоди між вчительками християнськими та ізраелітськими, а разом діворою різного визнання». Виконання побажань катехита, на її думку, були б непедагогічною дією, бо учительки-християнки, «входячи до клас чужих, залишили б діворою своїх класів без опіки, відтак входження до класів ізраеліток підкопує повагу тих же». Л. Кобакова запропонувала єдиний, на її погляд, вихід зі справи: отці катехити самі повинні відмовляти молитву з дітьми до і після занять. У такому разі можна запровадити дітей до однієї класної кімнати для спільної молитви [11, 15].

Відтак директор С. Ковалів звернувся з проханням до о. Т. Остромирського відкласти впровадження своїх вимог до проведення окружної вчительської конференції (23 жовтня). Але катехит відмовився й наголосив, що звернеться до церковних властей. Учителька С. Кьорнер запропонувала звернутися в цій справі до ОШР у Дрогобичі. Це ще більше розпалило о. Т. Остромирського, який обвинуватив педагогів-євреюк у зменшенні фреквенції учениць-християнок у вищих класах шляхом «гострих класифікацій» (заниження оцінок) учениць. На це Анна Фіцман (Фіхман) зважила, що «вчительки не бачать в ученицях визнання, тільки класифікують їх відповідно до пильності і здатності». Її колега Е. Еттінгер також відкинула закиди катехита і пояснила невисоку фреквенцію учениць-християнок у вищих класах тим, що вони – діти прибулих з інших місцевостей людей, а «коли батько втратить роботу, то залишає Борислав разом з родиною». Натомість євреї є сталими мешканцями Борислава й не полишають його. С. Ковалів визнав слушними пояснення Е. Еттінгер, зазначивши, що учениці-християнки – це старшого віку дівчата, яких батьки затримують вдома для допомоги по господарству. Водночас директор звернув увагу на те, що вчителі-євреїки поблажливіше класифікують учениць, ніж педагоги-християнки. На його думку, батьки-християни менш охоче посилають дітей до школи. «Дитина їх записана до I класи має 10–11 років, а часто по закінченню II-ї чи III-ї класи виходять з віку шкільного», – сказав С. Ковалів й додав, що бере на себе обов'язок нагляду за молитвою у перших класах [11, 15зв.–16].

Ініціатива о. Т. Остромирського, звісно, не знайшла розуміння у місцевій шкільній раді (де було декілька представників від єврейської громади), а також у начальника гміни Ліпи Шудмана. Під час наступної вчительської конференції у жіночій школі, яка відбулася 6 листопада 1909 р., катехит намагався пом'якшити свою позицію. Зокрема відмовився від слів про атеїзм та стверджував, що закид, ніби фреквенція учениць-християнок у вищих класах була меншою з приводу надто суворого проведення класифікації учениць учительками визнання мойсеєвого, походить не від нього. Священик зазначив, що начебто лише повторив слова своїх парафіян [11, 16зв.].

Однак вже наступного дня ця справа набула особливого резонансу. У львівській польській газеті «Монітор» 7 листопада 1909 р. з'явилася стаття «Апостол антисемітизму в Бориславі» У ній о. Т. Остромирського названо «вшехполяком» і «жидожером». Невідомий автор стверджував, що катехитом в школі отець став за підтримки жидів – членів місцевої шкільної ради, які таким чином намагалися пом'якшити погляди вшехполяка-антисеміта. Його названо «хуліганом в сутані». Провину автор поклав і на керівника бориславської чоловічої школи Є. Кнауера, якого також назвав «вшехполяком». У статті стверджувалося, що катехит та керівник школи «склали план, в який би то спосіб позбутися з Борислава *вчительок жидівських* (тут і далі курсив автора газетної статті. – Авт.) і так за одним замахом кільканадцять кваліфікованих працівниць на вчительській ниві позбавити хліба». Автор переповів слова о. Т. Остромирського про необхідність читання молитви перед і після навчальних занять вчителями-католиками, профанацію християнських молитов вчителям-євреїками, поширення атеїзму. Відтак доводив абсурдність ідей катехита: 1) непедагогічним є вимушений вихід вчительки з класу під час молитви, бо це підриває її авторитет; 2) Ісус і Марія були жидами, 3) атеїзм шириться через святенників, в яких слово розходиться з ділом. Автор статті зазначив, що вчительки-євреїки «в лагідний спосіб» намагалися протівитися вимогам катехита. Про роль С. Коваліва у статті сказано в негативних тонах: «Голова тої конференції, керівник школи жіночої п. *Ковалів*, як *Русин*, побоявся ксьондзу опону-

вати і носився навіть з наміром застосування ся до волі вшехполяка-хулігана...». Але в цю справу втрутився керівник місцевої шкільної ради п. Шуцман і тому бажанням катехита поклали край. Газета підкреслює, що коли о. Т. Остромирський звернеться до КШР, то для євреїв залишиться вихід – парламент. «Нема нічого світлішого в суспільстві, ніж *душа дитяча* і з тої причини найбільшим є злочином заразити її яким-небудь антагонізмом: чи визнанневим, чи національним, чи суспільним», – піднесено резюмував автор статті, продовжуючи: «Дитина в школі *не повинна в цілому бачити*, чи навчаючий її вчитель або вчителька є католиком, жидом чи протестантом, тільки бачити перед собою вихователя...». Своім читачам автор нагадував про існування молитви до Бога-Творця, яка не ображає жодну релігію, а тому її можна відмовляти у школі. Згадав і про те, що вчителі-католики навчають тисячі жидівських дітей, але з «жидівського табору не підносяться такі нетолерантні голоси». Наприкінці допису автор акцентував на потребі вільної школи, виведеної з-під релігійних впливів [12].

Стаття в «Моніторі» зчинила галас й змусила діяти Дрогобицьку ОШР. 18 листопада 1909 р. вона видала розпорядження для управ чоловічої і жіночої п'ятикласних шкіл у Бориславі. Згідно з ним, визначені отцями катехитами молитви з «дітьми релігії католицької обох обрядів» відмовляти повинні винятково «вчителі або вчительки релігії католицької». У розпорядженні деталізувався механізм проведення молитов у класах, господинями яких були вчителі-єврейки, вказувалися прізвища вчителів-католиків, котрі зобов'язані здійснювати такі практики з учнями, визначалися класні кімнати, до яких перед і після уроків мали приходити школярі певних класів, щоб промовити молитву. Директорам шкіл вказувалося на потребу видати наказ щодо передчасного прибуття «дітви католицької» до школи на загальну молитву, яку слід відмовляти за 10 хвилин перед початком навчання, а відтак й вимагати від учителів завчасно з'являтися на ці заходи. «Управа школи, – йшлося в розпорядженні ОШР для керівників бориславських шкіл, – буде бачно чувати над тим, щоби загальне відмовлення молитви перед і після навчання... відбувалося в належному настрої, але теж аби в нічому не порушувалася виховна повага вчительства релігії ізраїлітської і не ширилися національні антагонізми серед вчительського грона і дітви шкільної». Врешті Дрогобицька ОШР вважала незайвим нагадати керівникам шкіл, що відмовлення молитов повинно відбуватися, як і раніше, одного дня польською мовою, а наступного – українською («по-руськи») [11, 9–11].

Того ж дня (18.11.1909 р.) керівництво ОШР (її очолював повітовий староста Станіслав Ромуальд Ноель (1907 – 1910), а шкільним інспектором на той час був Кароль Фалькевич [1, 274]) надіслало повідомлення про ситуацію в бориславських закладах освіти до КШР. У ньому детально описано ініціативу о. Т. Остромирського, його аргументи (зокрема про те, що «навіть найпоправніше відмовлення молитов католицьких іновірцями мусить чинити на дівтору враження профанації і впроваджувати в душі як дітей так і їх батьків релігійний індіферентизм»). Відтак автор повідомлення (найбільш імовірно – окружний шкільний інспектор) вказав на проблемні моменти таких пропозицій римо-католицького катехита: по-перше, 70 % мешканців Борислава на той час становила «людність ізраїлітська»; по-друге, педагоги-католики не бажать займати посад у цьому поселенні, бо можуть розраховувати лише на платню тимчасового вчителя, а у Бориславі панує дорожнеча і дається взнаки нестача помешкань; по-третє, усунення «вчительок визнання мойсеєвого» від обов'язку відмовлення молитов перед і після уроків цілком підриває їх виховний вплив на учнів-католиків і дає привід до розхитування дисципліни в усьому класі [11, 11–12].

Відтак автор висловив глибокі спостереження, сповнені занепокоєння щодо розпалювання міжнаціонального конфлікту. «Дотеперішнє відмовлення молитов перед і після навчання навіть вчительками-іновірками надавало школам з переважною кількістю дітей мойсеєвого визнання католицький характер, а вилучення іновірців від того обов'язку ослабить – власне, замість зміцнити, – домінуюче становище католицької релігії. Пропонована інновація не стане, теж з певністю, без впливу на зростання національного антагонізму, розбудження якого повинна народна школа якнайпильніше уникати. Чи врешті зазначення релігійної різниці у такий спосіб у школах народних не дає приводу до прагнення [відкриття] шкіл визнанневих для ізраїлітської людності там, де вона є в більшості, що, видається, буде тільки питанням часу», – йшлося у повідомленні до КШР [11, 12–12зв.].

Водночас автор повідомлення згадав про «уїдливу» статтю в «Моніторі», зауваживши, що наразі, не вдалося з'ясувати, хто ініціював публікацію в цій газеті. Проте висловлював припущення, що це вчинила вчителька Л. Кобакова за посередництвом свого чоловіка – інженера на одному з бориславських підприємств. Згадана стаття, згідно із зізнанням дрогобицького чиновника від освіти, знову змусила ОШР реагувати на справу в Бориславі. Голова ОШР покликав на останнє засідання окружного шкільного інспектора, представника кагалу та о. Яна Шалайка – наглядча наука римо-католицької релігії (за поданням перемишльського констира). Зрештою, було схвалене згадане вище розпорядження для керівників бориславських шкіл. На завершення автор повідомлення просив КШР: 1) про звернення до римо-католицького консистора в Перемишлі щодо «нетактовного і поривчастого постановлення о. Остромирського», і 2) про дозвіл розпочати дисциплінарне слідство щодо Л. Кобакової за її поведінку у цій справі [11, 11зв., 12зв.–13].

Допоки КШР розмірковувала, справа продовжувала набирати обертів у пресі. У щоденній краківській газеті «Голос народу» («Głos Narodu») № 350 від 23.12.1909 р. з'явилася стаття «Ельдорадо жидівське», яка мала відверто антиєврейські конотації. Невідомий автор скаржився на «неймовірні речі» в «галицькій Америці»: «Жиди розперезалися тут до такого ступеня, що їм підлягати мусить все. Особливо плачевний є стан народних шкіл у Бориславі і Волянці. Влада шкільна вважає їх вочевидь за чисто жидівські, попри те, що 15000 християнських робітників польських і руських працює в копальнях, а жиди тільки сидять у шинках. У школах бориславських учить 13 вчителів жидів, а з тих аж 8 жидівок у самій жіночій школі. Діти християнські відмовляють в школі пацерж під наглядом вчителів жидівських. В неділі і свята не беруть діти участь у богослужіннях, бо немає їх кому провадити до костелу. А коли за ініціативи зорганізованих християнських робітників при Польській професійній спілці утворився комітет з метою усунення тих скандальних відносин, який з цією метою постановив видати відозву і урядити християнських батьків, то староство в Дрогобичі заборонило (!) якнайсуворіше друкування (!) тої відозви...» [11, 26].

Зазначена стаття в часописі «Głos Narodu» не пройшла повз увагу КШР, тим більше, що в ній містилася апеляція до цісарського намісника Галичини М. Бобжинського (презиса КШР). 26 січня 1910 р. КШР звернулася до Дрогобицької ОШР з вимогою впродовж восьми днів подати звіт про «шкільні стосунки в Бориславі і Волянці» й повідомити, чи справді «діти християнські відмовляють молитву під наглядом вчительок-жидівок, і що через брак вчителів-християн ці діти не беруть участь в богослужіннях» [11, 23].

У відповідь на цей рескрипт Дрогобицька ОШР надіслала до Львова розлоге повідомлення про релігійні практики в школах Борислава і Волянки. Насамперед повідомлялося про поділ мішаної школи в Бориславі на чоловічу і жіночу та відкриття мішаної школи у Волянці. Чиновники ОШР підкреслили свою боротьбу за католицький характер бориславського вчительства, навівши такі факти: ще 1907 р. у єдиній п'ятикласній мішаній школі в Бориславі серед 19 учителів було лише три педагоги католицької релігії. Після поділу шкіл та утворення освітнього осередку на Волянці, ОШР спромоглася дещо збільшити кількість вчителів-католиків. Тож на цей час (початок 1910 р.) у п'ятикласній чоловічій школі в Бориславі на 16 вчителів було 10 католиків і 6 «ізраелітів», у п'ятикласній жіночій школі на 14 вчителів – 6 католиків і 8 євреїв, а при однокласній школі у Волянці на сім вчителів – п'ять католиків і два євреї. Загалом на три школи припадало 37 педагогів, з них 21 католик і 16 євреїв. З учителів-євреїв тільки вчитель «ізраелітської релігії» займав посаду, всі інші – тимчасові. Відтак ОШР запевняла, що планує «стабілізувати» (надавши сталі посади) ще трьох учителів-католиків у Бориславі [11, 23–24].

Серед своїх досягнень чільні діячі Дрогобицької ОШР відзначили видане розпорядження для бориславських шкіл повісити у навчальних залах «образи святі Божі», яких там давно не було, а також те, що у листопаді попереднього року наказано передати обов'язок відмовлення молитов перед і після уроків з учнями-католиками під нагляд «учителів католицьких». Звісно, ОШР відкинула як неправдиві твердження в газеті «Głos Narodu» про те, що бориславські учні-християни не беруть участі в богослужіннях у костелі та церкві, «бо навіть тоді, коли стосунок вчителів був найнекориснішим (тобто цілковито домінували вчителі-євреї. – Авт.), молодь відправляла до костельних і церковних дверей ізраелітські вчительки, а в костелі і церкві наглядали їх вчителі

католицькі». Свої досягнення в переформатуванні підколективів бориславських шкіл керівники ОШР підкреслили тим, що сконстатували наявність достатньої кількості «вчителів католицьких» для нагляду «дітей католицьких» при здійсненні релігійних практик, й вказали цікаву статистику: чисельність учнів-християн (римо- і греко-католиків) в освітніх закладах Борислава і Волянки ледь становить 30 %, натомість учнів-євреїв – 70 % [11, 24].

Важливими для розуміння справжнього ставлення місцевих шкільних властей до етнорелігійних взаємин у школах Борислава є міркування чиновників ОШР з приводу ініціатив римо-католицького катехита. Вони «з великою прикрістю» засвідчили перед КШР, що «католицький характер шкіл підривають передовсім отці катехити обряду римо-католицького. Один через малу сумлінність у виконанні своїх обов'язків, другий через брак такту, викличну амбіцію і шкідливу атисемітську агітацію». Зокрема, о. Войцех Карсь, вчитель релігії у школі на Волянці, майже не проводить навчання. А о. Тадеуш Остромирський, на думку очільників ОШР, «своєю гвалтовністю і безоглядністю, при незнанні місцевих стосунків і невизнанні над собою жодної влади, вніс до шкіл релігійний антагонізм, а коли тут ц.к. ОШР стримала його деструктивну діяльність, намагається перенести ту небезпечну пожежу поміж робітничі верстви». На доказ деструктивної поведінки римо-католицького катехита у звіті до КШР дрогобицькі чиновники від освіти навели такий факт: о. Т. Остромирський виїхав на свята греко-католицького обряду, але не повернувся вчасно до своїх обов'язків, а самовільний «урлюп» (відпустку) намагався виправдати поширеною невідомо ким поголоскою, що його важко побити місцеві євреї. «Поголоска виявилася відверто неправдива, попросту вифантазувана, але викликала серед католицьких робітників намір відповіді на жидях і могла легко стати причиною кровопролиття», – констатували керівники ОШР [11, 24зв.–25].

Важливо, що Дрогобицька ОШР розпочала слідство з приводу самовільного «урлюпу» катехита, а відтак 12 лютого 1910 р. її представники опитали керівника жіночої школи в Бориславі С. Коваліва, склавши відповідний протокол. Досвідчений директор засвідчив, що о. Т. Остромирського не було на заняттях у школі від 12 до 22 січня включно. З приводу поголосок про начебто побиття євреями римо-католицького катехита С. Ковалів заявив: повірив їм і припускав, що о. Т. Остромирський лежить хворий й саме цим пояснюється його відсутність на уроках. До слова, розповів директор і про чутки, що «робітники католицькі застановилися тепер аби жидів бити і помститися за отця» [11, 27–27зв.].

До честі С. Коваліва, він під час опитування намагався захистити підлеглих йому вчителів-єврейок. Запевнивши, що «був і є завше дуже уважаючий на підтримання католицького характеру школи», керівник відверто заявив: «...вчительки-ізраелітки відмовляють молитви перед і по науці з нераз більшою увагою і піднесеним враженням, ніж католички. Відправляли навіть в п'ятницю і суботу спеціальні богослужіння і світили лампки перед образами, а в травневі богослужіння вбрали образ Матері Божої у квіти при участі католицької дівчорі і відправили перед наукою коротке травневе набожество. Тому теж попередній катехит о. Антоневський був цілком задоволений з католицького характеру школи». Негативні наслідки вимог о. Т. Остромирського він підкреслив фактом на цей час певного самоусунення «вчительками-ізраелітками» від усіх християнських релігійних практик [11, 27зв.].

На жаль, за браком джерел залишається невідомим, як завершився спровокований римо-католицьким катехитом конфлікт. Його найближчим наслідком стало те, що представники «мойсеєвого визнання» у Бориславі виснули вимогу запровадити юдейські релігійні практики для учнів-євреїв у місцевих школах. Так, під час засідання вчительської конференції п'ятикласної чоловічої школи в Бориславі 4 березня 1910 р. вчитель релігії мойсеєвого визнання Самуель Сехер зажадав від керівника школи видання розпорядження щодо відмовляння «пацержа жидівського в той спосіб, як зараз практикується з пацержем католицьким». Керівник школи Є. Кнауер 9 березня звернувся до Дрогобицької ОШР за додатковими роз'ясненнями, зважаючи на те, що КШР досі не видала жодних приписів про релігійні юдейські практики, а «управа школи не знає чи запровадження офіційного пацержа жидівського є допустимим». При цьому Є. Кнауер зауважив, що уряд жіночої школи у Бориславі вже запровадив у себе таку новацію [11, 3]. Тож С. Ковалів, очевидно, пішов назустріч релігійним прагненням єврейської громади.

Висновки. Отже, впродовж кількох місяців на межі 1909 – 1910 рр. у початкових школах Борислава розгортався конфлікт на етнорелігійному ґрунті. Його ініціатором виступив римо-католицький священник о. Т. Остромирський, котрий відзначався не лише антисемітськими поглядами, але й неврівноваженим характером. Його виступ проти учителів-євреїв мало не призвів до міжнаціонального протистояння між польським (католицьким) та єврейським населенням Борислава. У цій ситуації неоднозначну позицію зайняли шкільні власті, зокрема Дрогобицька ОШР. З одного боку, вона стала на бік римо-католицького катехита й відсторонила вчителів-євреїв від участі в релігійних практиках учнів-християн. Зауважимо, що у складі ОШР значну роль відіграв директор Дрогобицької гімназії ім. Франца Йосифа Й. Старомейський, якого в місцевій пресі називали прихильником «антисемітської партії» (див.: Tydzień. Gazeta Samborsko-Drohobuska. – 1909. – № 8 (20 marca). – S. 3). З іншого боку, ОШР як представник влади все ж негативно ставилася до розпалювання етнорелігійних антагонізмів. У цьому ключі вагоме значення має діяльність ОШР на поглиблення польсько-католицького впливу у шкільництві Борислава, яке проводилося шляхом збільшення чисельності вчителів-католиків (насамперед поляків) у місцевих закладах освіти, де переважали учні-євреї. Ці заходи яскраво доводять пропольський характер діяльності Дрогобицької ОШР на початку ХХ ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Галів М. Дрогобицька окружна шкільна рада (1878 – 1914): склад і діяльність / Микола Галів // Дрогобицький краєзнавчий збірник / Ред. кол.: Л. Тимошенко (голов. ред.), Л. Винар, Л. Войтович та ін. – Дрогобич: Коло, 2017. – Вип. XIX – XX. – С. 272–284.
2. Галів М. Початкове (народне) шкільництво Борислава у XIX – на початку ХХ ст. / Микола Галів // Культурна спадщина нафтової столиці Передкарпаття. Матеріали науково-практичної конференції (24 – 25 квітня 2017 р., Борислав-Східниця). – Львів: НВФ «Карти і Атласи», 2017. – С. 49–52.
3. Гнатишин А. Загальна середня освіта в місті Бориславі: минуле та сучасне / Андрій Гнатишин // Культурна спадщина нафтової столиці Передкарпаття. Матеріали науково-практичної конференції (24 – 25 квітня 2017 р., Борислав-Східниця). – Львів: НВФ «Карти і Атласи», 2017. – С. 46–48.
4. Москалець В. К. Благодійна діяльність єврейських підприємців Дрогобича і Борислава як індикатор модерності / В. К. Москалець // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми історії України. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2013. – № 25 (998) – С. 86–92.
5. Низовий Д. Борислав / Д. Низовий, Я. Садовий // Історія міст і сіл Української РСР. Львівська область. – К.: Гол. ред. УРЕ, 1968. – С. 99–115.
6. Сов'як П. Школи Борислава у 1830 – 1930 роках / Петро Сов'як // Нафтовик Борислава. – 2001. – 21 серпня.
7. Тарнавський Р. Мразниця. Історико-краєзнавчий нарис / Вид. друге, доповнене і перероблене / Роман Тарнавський. – Львів: «Кобзар», 2008. – 166 с.
8. Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1900. – Lwow: Nakł. Galic. c.k. Namiestnictwa; Z drukarni W. Łozińskiego, 1900. – 1148 s.
9. Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1909. – Lwow: Nakł. Galic. c.k. Namiestnictwa; Z drukarni W. Łozińskiego, 1909. – 1421 s.
10. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДАЛ). – Ф. 178. – Оп. 2. – Спр. 1891. – 86 арк.
11. ЦДАЛ. – Ф. 178. – Оп. 2. – Спр. 4737. – 27 арк.
12. Apostoł antysemityzmu w Borysławiu // Monitor: Tygodnik polityczno-społeczny i literacki. – 1909. – Nr. 45. – 7 listopada. – S. 3–4.
13. Gelber M. History of the Jews of Drohobycz / M. Gelber. – Tel-Aviv: Association of former residents of Drohobycz, Boryslaw and Surroundings, 1959. – 114 p.
14. Rędziński K. Fundacyjne szkolnictwo żydowskie w Galicji w latach 1881 – 1918 / K. Rędziński. – Częstochowa: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Częstochowie, 1997. – 178 s.

REFERENCES

1. Haliv M. Drohobytska okružhna shkılina rada (1878 – 1914): sklad i diialnist / Mykola Haliv // Drohobytskyi kraieznavchyi zbirnyk / Red. kol.: L. Tymoshenko (holov. red.), L. Vynar, L. Voitovych ta in. – Drohobych: Kolo, 2017. – Vyp. XIX – XX. – S. 272–284.

2. Haliv M. Pochatkove (narodne) shkilnytstvo Boryslava u XIX – na pochatku XX st. / Mykola Haliv // *Kulturna spadshchyna naftovoi stolytsi Peredkarpattia. Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii* (24 – 25 kvitnia 2017 r., Boryslav-Skhidnytsia). – Lviv: NVF «Karty i Atlasy», 2017. – S. 49–52.
3. Hnatyshyn A. Zahalna serednia osvita v misti Boryslavi: mynule ta suchasne / Andrii Hnatyshyn // *Kulturna spadshchyna naftovoi stolytsi Peredkarpattia. Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii* (24 – 25 kvitnia 2017 r., Boryslav-Skhidnytsia). – Lviv: NVF «Karty i Atlasy», 2017. – S. 46–48.
4. Moskalets V. K. Blahodiina diialnist yevreiskyykh pidpriansiv Drohobycha i Boryslava yak indyktor modernosti / V. K. Moskalets // *Visnyk NTU «KhPI». Serii: Aktualni problemy istorii Ukrainy*. – Kharkiv: NTU «KhPI». – 2013. – № 25 (998) – S. 86–92.
5. Nyzovyi D. Boryslav / D. Nyzovyi, Ya. Sadovyi // *Istoriia mist i sil Ukrainskoi RSR. Lvivska oblast*. – K.: Hol. red. URE, 1968. – S. 99–115.
6. Soviak P. Shkoly Boryslava u 1830 – 1930 rokakh / Petro Siviak // *Naftovyk Boryslava*. – 2001. – 21 serpnia.
7. Tarnavskiy R. Mraznytsia. Istoryko-kraieznavchyi narys / Vyd. druhe, dopovnene i pereroblene / Roman Tarnavskiy. – Lviv: «Kobzar», 2008. – 166 s.
8. Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1900. – Lwow: Nakł. Galic. c.k. Namiestnictwa; Z drukarni W. Łozińskiego, 1900. – 1148 s.
9. Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1909. – Lwow: Nakł. Galic. c.k. Namiestnictwa; Z drukarni W. Łozińskiego, 1909. – 1421 s.
10. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u Lvovi (dali – TsDIAL). – F. 178. – Op. 2. – Spr. 1891. – 86 ark.
11. TsDIAL. – F. 178. – Op. 2. – Spr. 4737. – 27 ark.
12. Apostoł antysemityzmu w Boryslawiu // *Monitor: Tygodnik polityczno-społeczny i literacki*. – 1909. – Nr. 45. – 7 listopada. – S. 3–4.
13. Gelber M. History of the Jews of Drohobych / M. Gelber. – Tel-Aviv: Association of former residents of Drohobycz, Boryslav and Surroundings, 1959. – 114 p.
14. Rędziński K. Fundacyjne szkolnictwo żydowskie w Galicji w latach 1881 – 1918 / K. Rędziński. – Częstochowa: Wyzsza Szkoła Pedagogiczna w Częstochowie, 1997. – 178 s.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2017 р.